

Promišljanje odgoja u Johna Lockeja

Petar Jakopec*

Sažetak

John Locke u povijesti je filozofije poznat kao »otac« teorije spoznaje i ideolog liberalizma. Međutim, rjeđe se spominje Lockeovo promišljanje odgoja. Svrha je ovoga rada većim dijelom predočiti Lockeovo shvaćanje odgoja i odgojnih metoda koje se temelje na njegovu poznavanju medicine. Članak se oslanja na Lockeovo djelo o odgoju: »Some thoughts concerning education«, kao i na djela nekolicine teoretičara odgoja koji su ukazali na važnost odgoja u Lockeovom projektu ozbiljenja »zdravoga« i »kulturnog društva«.

Ključne riječi: John Locke, odgoj, filozofija odgoja, odgojne metode, obrazovanje

Uvod

Djelo Johna Lockeja »Some thoughts concerning education« zasigurno zauzima istaknuto mjesto u filozofskome promišljanju odgoja. U tome djelu Locke promišlja odgoj sa stajališta normativnoga etičara, odnosno daje korisne savjete kako postupati s odgajanicima. Usredotočen na bogato životno iskustvo, Locke nudi čitatelju (ili odgojitelju) empirijske iskustvene odgojne metode.

U odnosu na prethodna ranija razdoblja, počevši od antičke Grčke pa do skolastike i renesanse, zaključno s racionalizmom i engleskim empirizmom, Lockeovo djelo o odgoju označilo je novu etapu filozofskoga promišljanja odgoja. Razvojem građanskoga društva i jačanjem demokracije, postupno se mijenja odnos prema čovjeku kao pojedincu te odgoju kao posebnom postupku socijalizacije.¹

Lockeova ideja odgoja (u kojoj je i dalje prisutna temeljna Lockeova misao da je čovjek pri rođenju *tabula rasa*) u prvi plan postavlja pojedinca odnosno dijete koje živi u obitelji s roditeljima. On smatra da roditelji snose svu odgovornost za odgoj vlastitoga djeteta. Roditelji trebaju djetetu omogućiti kvalitetno obrazovanje, ali su i dužni pripremiti dijete da bude koristan i plemenit član društva. To će im najbolje poći za rukom ako mu pruže pristojnoga i obrazovanoga odgojitelja.

* Mag. phil. Petar Jakopec, Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb. Adresa: Jordanovac 110, p.p. 169, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: petar.jakopec@gmail.com

1 Usp. Milan Polić, Činjenice i vrijednosti, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2006, 77.

Slobodnijim, ali i rasterećenijim odgojem prema odgajaniku, Locke čini zaokret prema pojedincu te postavlja učitelje i odgojitelje ključnim subjektima za etičan odgoj samoga odgajanika.

1. *Lockeova ideja odgoja*

John Locke zauzima posebno mjesto u povijesti »etike, pedagogije, političke ekonomije, filozofije religije i socijalno–političke filozofije. Svim tim područjima dao je [...] značajan doprinos.«² Kada Locke raspravlja o odgoju, čini to i kroz političku te građansku dimenziju. U *Drugoj raspravi o vlasti* Locke iznosi svojevremeno revolucionarnu ideju, kojom izjednačava ulogu oca i majke u roditeljskoj vlasti odnosno samome odgoju djeteta, te se poziva i na Sveto pismo.³ Temeljna je zadaća roditelja da nad svojom djecom obavljaju dužnost koja im prirodno pripada, a to je prije svega dobar odgoj. Locke temeljnu dužnost roditelja opisuje sljedećim riječima: »Vlast, dakle, koju roditelji imaju nad svojom djecom proistječe iz dužnosti koja im je nametnuta — da brinu o svojem potomstvu za vrijeme nesavršenog stanja djetinjstva; da pouče duh i upravljaju radnjama svojih, još nesvjesnih maloljetnika, dok um ne zauzme svoje mjesto i olakša im tu brigu — to je ono što su roditelji obvezni, a djeci nedostaje.«⁴ Roditelji trebaju djetetu kada odraste i postane punoljetno omogućiti autonomiju djelovanja. Naime »državni zakon određuje kada dijete postaje umno zrelo i sposobno, odnosno punoljetno, a do tada je ono pod zaštitom obitelji, staratelja ili državne ustanove.«⁵ Roditeljska briga i upravljanje prestaje kada njihovo dijete postane odrasla i zrela osoba. Ipak, djeca su i dalje dužna poštivati i cijeniti svoje roditelje i nakon osamostaljenja, a na to ih obvezuje i sam prirodni zakon.⁶ Stoga roditeljima pripada potpuno poštovanje djece, potpora i blagonaklonost, upravo onako kako su im i oni sami pružali za vrijeme odgoja.

Dobro je znati da Locke kao filozof, pedagog, ali i liječnik, razmišlja o odgoju djece od najranije dobi pa sve do dobi kada djeca odrastu i postanu zrele osobe. Suvremenom terminologijom Lockeova filozofija odgoja mogla bi se označiti kao »poticanje učenika na shvaćanje vječnih i univerzalnih istina.«⁷

U promišljanju odgoja Locke i dalje ostaje čvrsto ukorijenjen na vlastitoj, ali specifičnoj teoriji spoznaje, da je čovjek od rođenja *tabula rasa*, odnosno da znanje dobiva iz iskustva.⁸ Lockeovo djelo o odgoju (»Some thoughts concerning education«, London, 1693.), započinje njegom tjelesnoga zdravlja. Locke smatra

2 Gajo Petrović, *Engleska empiristička filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1979, 72.

3 Usp. John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2013, II, § 52–53.

4 *Isto*, § 58.

5 Petar Jakopec, Filozofija politike Johna Lockea u »Drugoj raspravi o vladi«, *Nova prisutnost*, 11 (2013) 3, 425.

6 Usp. John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, § 66.

7 Will Curtis — Barry Duffour, *Studij odgojno–obrazovnih znanosti*, Educa, Zagreb, 2012, 78.

8 Usp. John S. Brubacher, *Modern philosophies of education*, McGraw–Hill Book Company, New York — San Francisco — Toronto — London, 1962, 52.

da je prije svega potrebno imati čvrsto i zdravo tijelo, stoga na početku svoga djela o odgoju daje detaljne upute roditeljima (ili odgojiteljima) za najpravedniji odgoj vlastitoga djeteta. U tom smislu, Locke smatra da popustljiv odgoj i razmaženost upropašćuju dijete, ali i za njegovu tjelesnu spremnost. Kao najbolje primjere kvalitetnoga odgoja Locke navodi Seneku i Horacija koji su se čak i zimi usudili kupati u hladnoj izvorskoj vodi.⁹

Od malih je nogu važno naučiti dijete na zdrave i života vrijedne navike. Njegu i odgoj tijela Locke je ukratko sažeo sljedećim riječima: »I tako sam završio ono, što se tiče tijela i zdravlja: a to se može svesti na malo pravila, koja je lako obavljati: mnogo svježeg zraka, kretanja i sna, jednostavno jelo, kaniti se vina ili jaka pića, a vrlo malo ili nikakvih pravila, čuvati se pretopla i tijesna odijela, a osobito neka glava i noge budu hladne, a noge valja naviknuti na studenu vodu, te ih izlagati vlazi.«¹⁰ Iz ovoga se vidi da je Locke studirao medicinu.

Locke smatra da se tijelo treba pokoravati duhu i ujedno vršiti njegove naume i konačno težiti prema dostojanstvu i razumnosti ljudskoga bića. Snaga tijela ističe se u održavanju određenih tjelesnih teškoća, a snaga duha ističe se u vrlinama, drugim riječima »neka čovjek bude postojan u uskraćivanju vlastitih hirova, te da se bori protiv vlastitih sklonosti i slijedi samo ono što mu razum preporuča kao najbolje, iako bi pohota drugamo naginjala.«¹¹ Jedna je od velikih mana odgoja djece što roditelji propuštaju pravovremeno i odlučno reagirati u trenutku kada je to potrebno. Naime, roditeljima je »narav mudro naredila da ljube svoju djecu pa su toga vrlo skloni, ako ih razum vrlo budno ne pazi, da popuste naravnoj sklonosti i da ljubav prema djeci postane slijepa. Oni tada ljube i dalje svoju djecu (jer im je to dužnost), ali pri tome ljube i njihove pogriješke.«¹² Zbog toga se prema djeci treba ponašati racionalno i nepopustljivo u njihovim suvišnim potrebama i hirovima. U protivnom, može doći do određenih negativnih pojava u djeteta, kao što su oholost, neljubaznost, svojevoljnost i slično.¹³

2. *Odgovornost roditelja*

Roditelji snose svu odgovornost za odgoj djece i zbog toga su oni najviše krivi ako u odgoju djeteta nešto pode po krivu. Prema tome, Locke mudro tvrdi: »Tko se od malena ne nauči podvrgavati svoju volju razumu drugih ljudi, teško će se podvrgnuti svomu vlastitom razumu kada postane zrela osoba.«¹⁴ Roditelji su

9 Usp. John Locke, Some thoughts concerning education, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1444&chapter=81467&layout=html&Itemid=27 (preuzeto 28. ožujka 2013.), § 7.

10 *Isto*, § 30.

11 *Isto*, § 33.

12 John Locke, Some thoughts concerning education, § 34.

13 Usp. *isto*, § 35.

14 *Isto*, § 36.

krivi za sav krnji i loš odgoj koji su pružili djeci jer su im popuštali čak i u najmanjim te nepotrebnim prohtjevima, a osobito njihovoj neprijaznoj volji.

Svakom je roditelju bolje suzbiti kod djece pohlepu već u najranijim godinama života jer onda neće imati kasnije problema s njom.¹⁵ Zbog toga Locke smatra da treba biti strog i nepopustljiv prema maloj djeci budući da nemaju sposobnost slobodnoga i racionalnog rasuđivanja kao u zreloj i odrasloj dobi. Kada djeca dođu u zrelu dob, Locke roditeljima svakako preporučuje da budu ljubazni i imaju povjerenje u svoju djecu. Jedino pravednim i dobronamjernim odgojem roditelji mogu osposobiti vlastitu djecu za nehinjenu ljubav i ponašanje te ih usmjeriti prema krepostima. Bitno je oblikovati u djeci »slobodni duh koji će tada utjecati na cjelokupno mišljenje i djelovanje. Tko je tako odgojen, bit će sposoban da mrzi sve što je lažno.«¹⁶

2.1. *Određena mjera strogosti u odgojitelja*

Strogost kao sredstvo u odgajanju male djece može poslužiti jedino ako postigne rezultat, jer u protivnome, ako nema učinka, beskorisna je takva vrsta metode. Ipak, roditelji ne smiju djecu koja su u razvoju podvrgavati udarcima, psovkama i sličnim robovskim kaznama, već postupati sa strahopoštovanjem »koje u sebi može sadržavati toliko popustljivosti koliko je potrebno, da je djeca ne zlorabe.«¹⁷ Šiba je, smatra Locke, jedno od najneprikladnijih odgojnih sredstava jer u svakom slučaju nanosi bol pa je Locke uspoređuje sa Scilom i Haribdom; šiba može dobru djecu učiniti nevoljnom i zločestom.¹⁸ Prema tome, šiba nije najbolje rješenje za odgoj djeteta ukoliko se želi da dijete bude veselo i mudro. Iz takve ropske stege proizlazio bi i ropski duh. Locke savjetuje roditeljima da se prema djeci odnose ipak kao prema razumnim bićima.¹⁹ Pohvala i dobra vijest daje djeci uvid koliko vrijede i koliko su dobra učinila. Dok, s druge strane, ako učine loša djela, roditelji bi na djecu trebali utjecati prijezirnim držanjem dok sama djeca ne shvate da su nešto krivo učinila.

Ukoliko dijete osjeti u sebi stid ili nezadovoljstvo zbog nekoga počinjenog djela, tada je za roditelje to najbolji način da povrate dijete na pravi put. Stoga stid »od učinjenog djela i svijest da je kazna zaslužena pravi su put razvoju prema vrlini. Treba ići i za tim da se pogrješke uklanjaju lijepim riječima, a ne kaznom. Tada će dijete rado tražiti pomoć, čime se razvija i trajno povjerenje u odgojitelje. Djecu treba uvažavati i s njima razumno postupati. Dobrim primjerima postići će se mnogo više nego samim riječima.«²⁰ Djeca zato imaju pravo na slobodu i svoju vlastitu igru pa im se stoga to mora i dopustiti, a ne ih omalovažavati u

15 Usp. *isto*, § 38.

16 Branko Bošnjak, *Povijest filozofije — Razvoj mišljenja u ideji cjeline II*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993, 253.

17 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 44.

18 Usp. *isto*, § 47.

19 Usp. *isto*, § 54.

20 Branko Bošnjak, *Povijest filozofije — Razvoj mišljenja u ideji cjeline II*, 253.

njihovu igranju ili sličnim zabavama. Prema tome, »ne treba dječje umove opterećivati bezbrojnim moralnim pravilima, nego ih treba poučavati primjerom; ne treba im propisivati život, nego pustiti da se normalno razvijaju ispravljajući uz našu pomoć ono što ne valja.«²¹ Dobri i pozitivni primjeri mnogo su važniji od pustih prodika i pravila u samom procesu odgoja. Bitno je »naučiti dijete da vlada sobom, svojim sklonostima i da svoje prohtjeve podčini razumu.«²²

2.2. Djeca uče od roditelja

Jedna je od najvećih mana roditelja u odgoju djece neprestano nametanje i opterećivanje pravilima te propisima ponašanja, koja djeca u svojoj dobi čak i ne razumiju ili ih ubrzo zaborave. Jednostavno, roditelji trebaju biti uporni i strpljivi u zadaćama koje su djeci dali obaviti, pa makar to ona površno izvršila. Na taj će se način moći vidjeti jesu li djeca uistinu za onakvu vrstu posla kakvu su im roditelji naredili ili su pak za nešto drugo stvorena i imaju drugačija očekivanja od sebe samih. Prema tome, odgoj je djelatnost »kojom se čovjekove moći razvijaju prema maksimalnim mogućnostima, a to znači tako da mu put prema drugačije mogućem uvijek ostaje otvoren.«²³

Bitno je i razumno od roditelja rano uočiti narav koju dijete posjeduje da ga ne bi nastojali promijeniti i učiniti onakvim kako su ga oni zamislili. Locke stoga zaključuje: »Bog je u svaki ljudski duh utisnuo jedinstvene karakteristike, koje je malo moguće preoblikovati, a gotovo ih je nemoguće preoblikovati u suprotnu formu samoga duha.«²⁴ Besmisleno je pokušavati promijeniti ljudsku narav ako je u njezinoj prirodi već otpočetak utisnut Božji plan, što i sam Locke tvrdi. Uvijek je bolje roditeljima ili odgojiteljima primjerima poučiti djecu, više nego krutim pravilima, i lijepim manirama. Ukoliko se dijete »straši i psuje, tada to nije poučavanje, već zlostavljanje i mučenje. Ipak, bolje je dijete pustiti na miru, nego li ga opsovati za neku pogrešku, koju možda niti nije učinilo, a koju i ne bi moglo popraviti roditeljskim zagovaranjem.«²⁵

Dužnost je roditelja na najbolji se mogući način pobrinuti i dati lijep odgoj djetetu jer »djeca (dapače i odrasli) najviše rade slijedeći neki primjer. Svi smo neka vrsta dvoličnjaka (kameleona), koji mijenjaju svoju boju u blizini stvari kojih se nalaze. Tomu se ne smijemo čuditi ni u djece, koja bolje shvaćaju ono što vide nego li ono što čuju.«²⁶ Roditelji trebaju djecu držati što više u svojoj prisutnosti, a što manje u blizini lošega i pokvarenog društva. Stoga Locke roditeljima izravno upućuje ovu misao: »U tu svrhu treba nastojati da djeci prisutnost roditelja ne bude teretom. Valja im dopustiti svu slobodu i sve povlastice, koje su u skladu s njihovom dobi, a ne držati ih pod nepotrebnom paskom roditelja

21 Gajo Petrović, *Engleska empiristička filozofija*, sv. 5, 73.

22 Vladimir Vujčić, *Opća pedagogija*, Hrvatski pedagoško–književni zbor, Zagreb, 2013, 91.

23 Milan Polić, *Odgoj i svije(st)*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993, 22.

24 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 66.

25 *Isto*, § 67.

26 *Isto*, § 67.

ili odgajatelja.«²⁷ Mladim ljudima, a i djeci, treba usaditi dobre i pravilne navike. S time treba započeti već u »ranom djetinjstvu, jer je formiranje navika moralnog ponašanja permanentan zadatak moralnog odgoja. Zato već malom djetetu treba dati manji broj pravila, i to postupno jedno po jedno, ali neka ono prema njima radi dok ne prijedu u naviku. Loše postupke treba na vrijeme ispravljati. U odgojnom radu nema sitnica jer je loša navika krupna stvar. Zato je mnogo lakše pravilno moralno odgajati, nego preodgajati.«²⁸

2.3. *Poticanje djece na obavljanje zadaća*

Pravi način da se dijete u životu nauči stvarati i učiti jest da ga se brižno potiče na rad i marljivost u svakodnevnim obvezama. Međutim, Locke napominje da se djetetu ni jedna vrsta posla ne smije nametnuti kao zadaća jer će mu dosaditi.²⁹

Stvoriti dobro raspoloženje u djece prijeko je potrebno za obavljanje svih vrsta obveza i zadaća. U protivnom, ako se nastoji dijete privući za neki posao prisilom, samo će se dijete vrlo brzo ozlovoljiti ili oneraspoložiti te će steći veliko nezadovoljstvo vezano uz tu obvezu ili posao. Najbolje je stvoriti takvo raspoloženje i atmosferu koje će djecu jedino poticati na učenje ili slične obveze. Bitno je djecu lijepom metodom i odgojem poučiti o marljivosti i radišnosti. Svakako, velika nevolja dolazi od »druge neuredne djece ili sličnih pokvarenih i budalastih ljudi, koji djecu kvare ne samo zlim primjerom, što im ga svojim lošim ponašanjem pokazuju, već i time, što im pružaju dvije stvari, a koja djeca ne bi nikada smjela u isti čas dobivati, a to su pakosne zabave i pohvala.«³⁰

Locke ponekad opravdava upotrebu šibe u odgoju djeteta, i to jedino ako je dijete tvrdoglavo ili revoltirano. Međutim, tu se ne radi o tjelesnom nanošenju boli kao kazne, nego o postizanju stida od mogućeg kažnjavanja šibom, pa se ona upotrebljava u slučaju ako je dijete namjerno zlovoljno ili neposlušno.³¹ Prema tome, ako dijete pokaže neposlušnost u nekoj stvari, tada je dobro iskazati čuđenje i pobuditi u djetetu stid, kako ne bi ponovilo nevaljali čin. Tako je Locke »upozorio da moralne postupke treba mladima najprije objasniti, zatim treba djelovati na njihov čuvstveni život i, svakako, formirati navike moralnog ponašanja. Treba naviknuti mlade ljude da upravljaju sami sobom.«³²

John Locke stoga smatra da je najvažnije odgajaniku »naći dobrog odgojitelja. On mora biti trijezan i učen čovjek, dobro odgojen i primjerenog ponašanja.«³³ Svaki je trud, ali i novac uložen u odgoj ili školovanje djeteta itekako vrijedno investiran i nije nikako bačen. Locke tvrdi da »ne gospodari dobro onaj, koji gleda,

27 *Isto*, § 69.

28 Ante Vukasović, *Etika, moral, osobnost*, Školska knjiga — Filozofsko-teološki institut D. I., Zagreb, 1993, 119.

29 Usp. John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 73.

30 *Isto*, § 76.

31 Usp. *isto*, § 78.

32 Ante Vukasović, *Etika, moral, osobnost*, 117.

33 *Isto*, 219.

da mu dijete bude imetkom bogato, a duhom siromašno.«³⁴ Odgojitelj bi uz svoje visoko obrazovanje trebao i dobro poznavati svijet; »način življenja, karaktere ljudi, ludorije, sljeparije, mane svoje dobi, a osobito zemlje u kojoj žive.«³⁵ Sukladno tomu, odgojitelj bi svoga učenika trebao podučiti o lakoumnosti i nepažnji na koje bi nehotice mogao nasjesti. Odgajaniku treba biti predana kultura, »ali samo ona u kojoj odgajatelj zatiče sebe kao čovjeka i po kojoj i druga bića prepoznaje kao ljude ili ne–ljude.«³⁶

Bitno je odgajanika upoznati s praktičnim i stvarnim svijetom. Važno ga je naučiti da teži vrlinama umjesto opačinama svijeta te ga usmjeriti da bude koristan svojoj domovini.³⁷ Konačno, odgajatelj bi trebao biti sposobna i pametna osoba koja je spremna ukazati na loše i negativne strane te dobre i pozitivne strane svog odgajanika. Uloga je odgojitelja omogućiti odgajaniku shvaćanje vječnih načela »koja su zajednička svim ljudima, prije nego specifična i kulturalno ograničena znanja ili 'činjenice'«. ³⁸

Prema tomu, uloga je odgajatelja neophodna jer on mora »oplemeniti ponašanje i obrazovati duh svoga odgajanika, usaditi u njega dobre običaje i načela kreposti i mudrosti, pripremiti ga za društvo te mu usaditi ljubav i želju za nasljedovanjem onog, što je izvrsno i pohvalno, i dati mu za to snage, volje i marljivosti.«³⁹ Međutim, uz visoko obrazovanje dobro je posjedovati i pristojno vladanje, ali i kulturno ponašanje; jer »lijepa riječ ili kompliment otvara vrata srca«, kako kaže narodna poslovice.

2.4. *Komunikacija između roditelja i djece*

Locke smatra da je strogost roditelja (konkretno oca) presudna metoda za odgoj u dječjoj dobi. Na taj će način roditelji učvrstiti svoj autoritet i u djetetu potaknuti duboko poštovanje prema samome sebi, što je nezaobilazno u kvalitetnom odgoju. Kasnije, kad djeca odrastu i postanu dovoljno zrela, Locke preporučuje roditeljima kvalitetnu i otvorenu komunikaciju s djecom. Ako komunikacija s roditeljima u odrasloj dobi djece ne funkcionira najbolje i pouzdano, tada postoji velika mogućnost da njihova tada odrasla djeca ostanu infantilna (dječjega mentaliteta i ponašanja), drugim riječima, nezrela.⁴⁰ Zbog toga je bitno imati prijateljski i zreli odnos s djecom čim pokažu prve znakove zrelosti; pritom se misli da roditelji s djecom otvoreno govore o problemima koji ih muče.

Dakako, roditelji trebaju imati na umu razliku u dobi između svoje djece i samih sebe, budući da su godine ipak presudne za dobar odnos djece i roditelja. Konačno, roditelji bi trebali imati ljubazan odnos s vlastitom djecom i uvijek

34 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 90.

35 *Isto*, § 94.

36 Milan Polić, *Odgoj i svijet(s)t*, 20.

37 Usp. John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 94.

38 Will Curtis — Barry Duffour, *Studij odgojno–obrazovnih znanosti*, 79.

39 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 94.

40 Usp. *isto*, § 95.

dobrohotno djelovati za njihovo dobro; ipak, oni prije svega trebaju upoznati temperament svoje djece i upozoriti ih na ono što im nije svojstveno ili urođeno. Stoga roditelji trebaju promatrati narav vlastite djece odnosno ono za čim ona teže i što ih zanima, te im dati koristan savjet ako teže prema dobrom ili ih opomenuti ako teže negativnim stvarima.⁴¹

3. *Težnja prema osamostaljenju*

Djeca od najranije dobi pokazuju želju za osamostaljenjem, odnosno za neovisnošću od roditelja. Svojom upornošću neprestano žele da im se ispune sve želje koje zamisle, osobito ako se radi o materijalnim stvarima (na primjer igračke). Stoga, Locke izričito napominje da se djetetu ne smije dopustiti da dobije ono »što zahtijeva, a još manje, ako hoće, da to postigne vikom, pa makar i samim riječima.«⁴² Locke ovdje razlikuje dječje potrebe od nužnih prirodnih potreba, pa do onih nepotrebnih dječjih hirova. Stoga »valja djecu već od rane dobi poučavati, da se savjetuju sa svojim razumom i da se njime služe više nego da se predaju svojim sklonostima.«⁴³ Roditelji trebaju djecu također učiti darežljivosti, odnosno da rado dijele svoje stvari s drugom djecom i s prijateljima. Naime, »pohlepu i želju, da u svojem posjedu imaju više nego što im je potrebno, korijen je svakog zla i stoga valja takvo nastojanje od rane dobi suzbiti i odgajati u djetetu suprotno svojstvo, a to je da ono što ima dijeli s drugima.«⁴⁴ Roditelji trebaju odvratiti djecu od zlih navika i poučiti ih društveno korisnim vrlinama, a to su pravednost i darežljivost. Stoga su dobre navike temelj za dobar odgoj, naime navike često »djeluju s većom postojanošću i snagom nego li razum, koji rijetko kada valjano pitamo za savjet ukoliko ga trebamo, a još se rjeđe ravnamo po njemu.«⁴⁵, tvrdi John Locke.

3.1. *Važnost odgajanja za hrabrost*

Strah je, misli Locke, čovjeku podaren kao neka vrsta opomene u kojoj se svojom vlastitom pronicljivošću osoba može očuvati od zla. Locke stoga odlučno osuđuje bilo kakvu nerazumnu i neumjerenu smionost: »Biti bezbrižan pred nesrećom, koja nam prijeti, ne znati pravo ocijeniti moguću pogibelj te se u nju bez opreza zalijetati, ne promišljajući kakve bi posljedice mogle biti: tada to nije odvažnost razumna bića, već životinjski bijes.«⁴⁶ Ipak, gotovo uvijek, čovjek izbjega-va opasne situacije i čuva svoj život kao najvrjednije od svega na svijetu.

S druge strane, potpuna je suprotnost strahu hrabrost (srčanost), koju Locke označuje kao čuvaricu i potporu drugim krepostima; »bez hrabrosti jedva može

41 Usp. John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 101.

42 *Isto*, § 106.

43 *Isto*, § 107.

44 *Isto*, § 110.

45 *Isto*, § 110.

46 *Isto*, § 115.

čovjek postojano svoju dužnost vršiti i živjeti onako, kako dolikuje kulturnom čovjeku.«⁴⁷ Hrabar čovjek zaista odolijeva napastima i nevoljama, on nad samim sobom i u najkritičnijim situacijama ne paničari. U odgoju vlastite djece nezaobilazno je da ih roditelji poduče lijepom ponašanju prema drugim ljudima te prema onima koji su slabijega imovinskog stanja od njih ili koji su ubogi. Iz tog razloga Locke zaključuje da roditelji (odnosno odgajatelji) trebaju dijete podučiti »uljudnosti u govoru i ponašanju prema podređenim ljudima i običnom puku, a osobito prema slugama, ili pomoći.«⁴⁸ Pristojnim ponašanjem prema drugim ljudima odgajnik se uči plemenitim vrlinama i stječe naklonost tih ljudi. Locke nastoji brisati razlike između ljudi i to pristojnim i ljubaznim vladanjem: »Ne valja dopuštati, da prirodne razlike među ljudima, budu uzrok, da djeca izgube poštovanje ljudske naravi. Čim dijete posjeduje više, time ga se mora i više učiti da bude prijazno, milostivo i blago prema onima, koja su od njega oskudnije opskrbljeni.«⁴⁹ Iz toga se može ustanoviti da je Locke bio socijalno osviješten i solidaran prema onima koji su bili siromašniji od većine ljudi. Međutim, na vidjelo dolazi i Lockeovo demokratsko načelo u kojem se pretpostavlja da je svaki pojedinac slobodan (i glavni čimbenik društvene zajednice⁵⁰) te da svi ljudi imaju jednaka prava i vrijednosti (a to znači da sa svim ljudima treba postupati kulturno i dostojanstveno).

3.2. *Pažljivo podučavanje djece*

Često se kod djece javlja besposlica, pa onda i sklonost prema ljenčarenju kada treba obaviti neku vrstu posla ili pak izvršiti zadanu obvezu. Čim roditelji opaze da je dijete sklono ljenčarenju, trebaju pravedno prosuditi je li dijete uistinu lijeno ili je samo zvrkasto i zaigrano. Ukoliko se zaključi da je dijete primjerice lijeno za učenje, treba ga blago, a ne silovito opomenuti da to nije dobar put. Ako takva metoda dobro ne uspije, tada treba u djetetu potaknuti stidljivost jer bi tek tada ono shvatilo da uistinu griješi.

Djecu je dobro kroz igru (ako već ne ide nikako drugačije) dobro oraspoložiti za učenje ili zadaće koje će im u budućnosti biti korisne. S tom svrhom Locke tvrdi: »Sve igre i zabave trebaju dijete voditi prema dobrim i korisnim navikama, jer bi mu one inače usadile loše navike. Sve što dijete radi, ostavlja u njemu sjećanje, a time ono raspoznaje što je dobro, a što je zlo, a što se ga dojmkuje, ne smije se zanemariti.«⁵¹

Roditelji moraju djecu od malena učiti razvijanju vlastitih dobrih sposobnosti i navika, i to sve u vidu bolje budućnosti. Krepost je za Lockeja nezamjenjiv uvjet za istinsku sreću i dobar život. Kao unosioca svih kreposti, tvrdi Locke, roditelji trebaju djetetu vrlo rano utisnuti u duh »pravi pojam o Bogu kao o nezavisnom i

47 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 115.

48 *Isto*, § 117.

49 *Isto*, § 117.

50 Usp. Nel Noddings, *Philosophy of education*, Westview Press, Colorado, 2007, 180.

51 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 130.

najvišem biću, začetniku i stvoritelju svih stvari, od kojeg dobivamo sve što imamo, koji nas ljubi i koji nam sve daje.«⁵² Roditelji bi trebali djeci opisati Boga na što je moguće jednostavniji način, zbog toga da se djeci u glavi ne stvori nekakva zbrkana i komplicirana slika Boga.

3.3. *Uloga razboritosti u društvu*

Razboritost je iskustvo nekog čovjeka koji na vješt i brižan način obavlja svoje poslove i pritom nije opterećen nedaćama ili nevoljama, već je naprosto raspoloženog duha. Međutim, postoje i dvije vrste lošeg ponašanja (odnosno nerazboritosti), smatra Locke. Prva se sastoji u »glupoj sramežljivosti, a druga u nepristojnoj bezbrižnosti i neuljudnosti prema drugima. Obje mane mogu se izbjeći vršenjem ove vrste pravila, a ta je: da se ne misli prezirno ni o sebi ni o drugima.«⁵³ Stoga je primarna svrha obrazovanja otkloniti razne vrste ljudske neuglađenosti ili popraviti prirodnu ukočenost koja se nesvjesno zna svima dogoditi.

Locke preporučuje roditeljima da djecu odmalena uče čitanju i pisanju, a dakako, preporučuje i slikovnice za najmlađu djecu, a osobito one u kojima su naslikane životinje.⁵⁴ Također je korisno da dijete nauči i neki strani jezik (na primjer Locke preporučuje francuski), a svakako je bolje ako dijete uči jezik od izvornoga govornika nego samo gramatiku. U svakom slučaju, smatra Locke, bolje je za roditelje da dijete prvo nauči živi strani jezik, a kasnije mrtve jezike (npr. latinski, grčki).⁵⁵

4. *Odgoj i zvanje*

Odgojitelji se prema djeci trebaju dostojanstveno ponašati te izbjegavati rigorozne kaznene mjere u njihovu podučavanju. Da bi dijete usvojilo mnogo znanja, roditelji mu to trebaju i omogućiti. S druge strane, najveća je vještina odgojitelja ako uspije zadržati koncentraciju svoga učenika, odnosno da se odgajnik osjeća potpuno slobodno u učiteljevoj blizini. Osoba koja podučava i odgaja treba težiti i usaditi dobre i uljudne sklonosti u svojega odgojenika te davati prednost lijepom ponašanju negoli samo čistoj znanosti. Prema tome, čovjek je »kulturno biće jer proizvodi kulturu, ali on je kulturno biće i stoga što je kultiviran, odgojen, što je manje ili više urastao u neku kulturu, što je dio te kulture, što je proizvod čovjekova stvaralačkog djelovanja.«⁵⁶

Odgojenik već od malih nogu treba biti upoznat s krepostima jer one daju mogućnost i nadu za daljnje napredovanje u zvanju koje si je odabrao. Vezano uz učenje o odgoju, Locke tvrdi:

52 *Isto*, § 136.

53 *Isto*, § 141.

54 *Usp. isto*, § 156.

55 *Usp. isto*, § 162.

56 Milan Polić, *Odgoj i svije(st)*, 21.

Kaže se, da red i ustrajnost čine razliku između ljudi. Ja tvrdim da onomu koji uči, ništa tako dobro ne rasvjetljuje staze i ništa mu toliko ne pomaže, ako ga u istraživanju ne vodi dobra metoda. Odgojitelj bi se dakle trebao truditi da u tome priuči svoga učenika i da ga poduči dobroj metodi, u kojoj bi mu razboritost omogućila dobru djelatnost. Neka mu pokaže, u čemu se sastoji metoda i njezine koristi.⁵⁷

Odgajatelj bi odgajnika trebao dobro pripremiti na rješavanje životnih poteškoća. Stoga je najuspješnije sredstvo u odgoju usaditi u odgajnika želju

da ga drugi poštuju i hvale, a tu mu želju valja usaditi bilo kojim načinom koji to omogućuje. Učini, da mu duh bude što osjetljiviji za čast i sramotu. Kada to postigneš, usadio si u njega načelo kojim će činiti dobra djela i kada tebe ne bude blizu njega, a strah od šibe će postupno nestati. To će stoga biti valjan put, kojim ćeš ga moći podučiti pravim načelima ćudorednosti i religije.⁵⁸

Budući da je mlad čovjek gotovo najviše usmjeren na kvalitetno obrazovanje, potrebno mu je očuvati unutarnju snagu i mir da bi na kraju postigao prikladne rezultate. Zbog toga Locke smatra da je ljenčarenje jedno od najgorih mogućih stanja koje može zadesiti mladog čovjeka nakon temeljitoga učenja.⁵⁹ Mlad čovjek stoga treba uvijek biti u pokretu i ne sjediti prekrivenih ruku, primjerice, tjelesno mu razgibavanje u tome može mnogo pomoći. Iz toga se može zaključiti da Locke odlučno ustraje protiv pretjeranog natrpavanja znanja u dječje glave i traži da se kod djece prije svega nastoji razviti vrlina i slušanje glasa razuma.⁶⁰

Pri kraju još donosim promišljanja poznatoga njemačkog filozofa 19. stoljeća Friedricha Überwega (u prijevodu Ivana Macana) koja se dotiču Lockeovog djela: »Some thoughts concerning education«. Evo kako Überweg opisuje Lockeovo djelo o odgoju:

Veliko značenje za kulturu prosvjetiteljstva imaju Lockeove »Misli o odgoju«. Potreba za pedagoškim reformama porasla je u odnosu prema sve većem prevladavanju znanstvenog duha. Napredak znanosti i učvršćenje života po načelima uma zahtijevali su novo reguliranje odgoja i izobrazbe. Lockeov pedagoški program je, kako god bio nesustavan, imao značajan utjecaj, jer je sasvim odgovarao duhu novoga vremena. Njegova vodeća misao jest u tome da odgajanje mora poticati samo prirodni razvitak odgojenika, to jest oblikovanje posebnih svojstava kojima je svaki pojedinac određen obitelji, sklonostima, sposobnostima i karakterom. U tom je zahtjevu sadržan i odmak od uobičajenog školskog poučavanja koje je samo dresura. Obrazovanje mladog čovjeka za vlastitu samostalnost, za korisnost i društvenu valjanost, što mora biti posljednja svrha odgoja, moguće je postići samo ako odgoj leži u jednoj ruci, samo u obliku privatnog odgoja. Pri tome je pravo poučavanje i učenje najmanji dio. Njegovanje tjelesne sposobnosti, oblikovanje ćudorednog karaktera koji se oslanja na razlozima jest ono najbitnije. Pitomac ne mora postati učenjak, nego dragocjen član ljudske zajednice. Učenje kroz igru, živa zornost, obaziranje na ono što je korisno i uporabivo u životu treba određivati tijek poučavanja. To je racionalan, realističan i individualan ideal odgajanja koji Locke predlaže za odgoj engleskog djetlmena i

57 John Locke, *Some thoughts concerning education*, § 195.

58 *Isto*, § 200.

59 *Usp. isto*, § 208.

60 *Usp. Gajo Petrović, Engleska empiristička filozofija*, sv. 5, 73.

dvoranina. Premda je to najprije određeno za aristokratske krugove, izričito ističe Locke u posveti, ipak tek kad su više klase dobro odgojene, neće izostati ni utjecaj na niži puk.⁶¹

Sličnim riječima, ali na drugačiji način, Lockeovu filozofiju o odgoju opisuje i poznati hrvatski pedagog Ante Vukasović. On smatra da je Locke smisao moralnog odgoja vidio u tome

da se formira čovjek čvrstog značaja, koji zna vladati sobom. [Locke je] postavio temelje novoj senzualističkoj teoriji morala i suprotstavio se dotadašnjim moralnim shvaćanjima zasnovanim na urođenim idejama. U području moralnog odgoja, nasuprot disciplini zasnovanoj na autoritetu, istakao je disciplinu duha i upozorio na potrebu formiranja snažne volje i plemenitog karaktera. [...] Prema Lockeu čovjek ne smije biti rob svojih strasti, nego se mora rukovoditi razumom. I kao što se snaga tijela očituje u sposobnosti podnošenja teškoća, isto tako se i snaga duha izražava u sposobnosti čovjeka da svlada samoga sebe i da svoje želje počini sudovima razuma. Zato iz ranog djetinjstva treba navikavati djecu da vladaju sobom, da kontroliraju svoje želje i afekte i da se pokoravaju odlukama razuma.⁶²

Filozofija odgoja u Johna Lockeja najvećim je djelom usmjerena na mladog čovjeka i njegovog odgojitelja. Uloga je odgojitelja »podignuti na noge« svojega odgajnika te ga poučiti i razviti »onu naklonost i privike koje bi ga učinile sposobnim da postigne svaki stupanj znanja koji mu zatreba u životu.«⁶³

Zaključak

Odgoj obuhvaća čitavu duhovno–tjelesnu dimenziju svakog pojedinca. Od one najranije dobi, kada se dijete započinje odgajati, važno je tko ga odgaja i na koji ga način odgaja. John Locke u tom smjeru smatra da roditelji imaju ključnu i odlučujuću ulogu u tome kakvo će im dijete biti kada dođe u odraslu i zrelu dob. Oni su dužni posvetiti svojem djetetu najbolji mogući odgoj pa snose svu odgovornost za to hoće li odgoj biti uspješan ili neuspješan.

Lockeove su smjernice za odgoj empirijskog oblika i ponekad se izravno dotiču samoga odgajnika. Njegova misao o odgoju nije spekulativnog oblika, u smislu da treba duboko promišljati što je odgoj i kako ga najbolje ostvariti i time riješiti sve nedoumice ili probleme koje bi mogle zadesiti odgajatelja. Locke nudi drugačiji pristup odgoju u kojem je odgajatelj posebno usmjeren na odgojenika i pruža mu privatan, individualan odgoj. Konačni je smisao odgoja u Johna Lockeja poučiti mladog čovjeka pristojnomu ponašanju i čežnji za stalnim unaprjeđenjem vlastitoga znanja, da bi na kraju sam odgojenik postao korisnim članom društva.

61 Usp. Überweg, Friedrich, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, Dritter Teil, Die Philosophie der Neuzeit bis zum Ende des Achtzehnten Jahrhunderts, Zwölfte Auflage, Berlin, 1924, 369.

62 Ante Vukasović, *Etika, moral, osobnost*, 81.

63 Vladimir Vujčić, *Opća pedagogija*, Hrvatski pedagoško–književni zbor, Zagreb, 2013, 88.

Observations on Education According to John Locke

*Petar Jakopec**

Summary

The history of philosophy regards John Locke as »the father« of the theory of knowledge and an ideologue of liberalism. However, Locke's thoughts on education are seldom discussed. The purpose of this paper for the most part is to put forward Locke's understanding of education and educational methods based on his knowledge of medicine. The article makes references to Locke's treatise on education titled, »Some Thoughts Concerning Education« and also the works of some education theorists who pointed out the importance of education in Locke's project of attaining a »sound« and »cultured« society.

Key words: John Locke, education, philosophy of education, rearing methods, education

* Petar Jakopec, M.Phil., The Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb. Address: Jordanovac 110, p.p. 169, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: petar.jakopec@gmail.com